

Sosyal ve Ticaret Hayatta İstikamet Üzere Olmak¹

1. Konunun Planı

- A. İstikamet Kavramı.
- B. İstikametın Önemi İnsana Ve Topluma Katkısı
- C. Kuran'da İstikamet
- D. Hadislerde Ve Sünnette İstikamet Doğruluk
- E. Zıddı Olan Yalancılığın Aldatmanın Zararları

2. Konunun Açılımı ve İşlenişi

Konu müstakîm olmak kavramının açıklanmasıyla başlanır, sonra istikamet üzere olmakla ilgili ayet ve hadislerle izah edilir. Sosyal ve ticaret hayatında istikamet üzere olmanın insana ve topluma katkısı anlatılır. Ticarete doğruluk ve dürüstlüğü hangi şartlarda yapılması gerektiğini, Peygamberimizin sözlerinde ve Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde belirtilen ölçüler çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği vurgulanır. Bu ölçülere uymayan sosyal ve ticaret hayatında yalan, aldatma, malın kusurunu gizleme, pazarlığı kızıştırmak için yalan yere yemin etme, kara borsacılık yapma, stokçuluk yapma, fahiş fiyatla malını satışı sunma vb. durumlara tevessül eden art niyetli kişilerin akıbetlerinin hem dünyada hem ahirette hüsrana olacağını bildirilmektedir. Ancak hakiki iman sahibi muttaki tacirlerin yukarıda sayılan toplum düzenini bozan durumlardan etkilenmeyecekleri rablerine karşı ibadet ve sorumluluklarını yerine getirmede mal ve zengin olmanın etkisi olmayacağı dürüst tüccarların ahirette peygamberlerle salihlerle birlikte haşır olunacağı müjdesi verilerek konu tamamlanır.

3. Konunun Özet Sunumu

Sözlükte “doğru, düzgün, dengeli, sabit ve kararlı olma” gibi anlamlara gelen kavim kökünden mastar olan istikamet “doğruluk, dürüstlük, adalet, itidal, itaat, sadakat ve dürüstçe yaşama” manalarında kullanılmaktadır

Arapça sözlüklerde istikamet kelimesiyle ilgili olarak genellikle “dinî ve ahlâkî hükümlere uygun bir hayat sürme, her türlü aşırılıktan sakınma, Allah'a itaat edip Hz. Muhammed (sas)'in sünnetine uyma” şeklinde açıklanır.

Meşhur dil alimi Râgıb el-İsfahânî, istikamet kelimesinin düz bir çizgi gibi dosdoğru yol hakkında kullanıldığını ve bundan dolayı hak ve hakikat yoluna “sırât-ı müstakîm” denildiğini ifade eder.

Bunun için, düşünce, söz ve davranışlarda hak ölçüsünü aşmamaya, söylenen söze yalan, yapılan işe de hile katmamaya doğruluk müstakîm olmak denir.

Kur'an-ı Kerim'de dokuz âyette istikamet mastarından fiiller yer almakta; ayrıca yirmi ikisi “sırât” (yol; meselâ bk. el-Fâtiha 1/6-7), ikisi “kıstâs” (ölçü; el-İsrâ 17/35; eş-Şuarâ 26/182), biri “hüdâ” (gidiş; el-Hac 22/67), biri de “tarîk” (yol; el-Ahkâf 46/30) kelimeleriyle birlikte olmak üzere yirmi altı âyette aynı kökten müstakîm kelimesi geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

¹ Bu vaaz projesi, Aşkale Vaizi Yusuf Kara tarafından hazırlanmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذَهَبُوا بِبَعْضِ مَا
آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿19﴾

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayana ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”²

Meşru bir ticarete şu özellikler bulunmalıdır:

- Mahın helal olması,
- Alan ve satanın rızası,
- Tartıda ölçüde adaletli olması,

Ölçü ve tartıda hile yapmak, insanları aldatmak, büyük vebal olduğu gibi aynı zamanda ahlâk yönünden de çok çirkin bir davranıştır.

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de bunlarla ilgili olarak şöyle buyuruyor:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾
إِلَّا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanıyorlar mı?³

Ölçü ve tartıda haksızlık yapmak, hile karıştırmak toplumların temelini sarsan, çöküş ve yıkılışlarına veya helake götüren sebeplerden biri olarak kötü ve ahlaksızlık çeşidi olarak sayılmaktadır.

- Karşılıklı iyi niyet ve dürüstlük,
- Ticaretin, taraflardan birine veya başkalarına zarar vermemesi,
- Mahın kusuru varsa bildirmesi,
- Aldatmaması,
- Fahiş fiyata satmaması.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ
أَصَابِعُهُ بَلَلًا فَقَالَ «مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ». قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «أَفَلَا
جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَمَا يَرَاهُ النَّاسُ مِنْ عَشِّ فَلَئْسَ مِنِّي».

² Nisâ Suresi – 29

³ Mutaffifin Suresi – 1-6

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Allah Resulü (sav) bazı ihtiyaçlarını temin etmek için zaman zaman Medine pazarına gider, bu vesileyle gelip gidenlerden ve alınıp satılanlardan da haberdar olurdu. Yine bir gün pazarda dolaşırken bir buğday yığını dikkatini çekti. Hububatı satan adamın yanına gelerek buğday yığınının elini daldırdı. Ancak buğdayın altı görüldüğü gibi çıkmamış, Efendimizin parmakları ıslanmıştı. Satıcıya ıslaklığın sebebini sorduğunda, yağmurdan kaynaklandığı cevabını aldı. Bunun üzerine Allah Resulü, “**Öyleyse insanların görmeleri için ıslak olan kısmı üste koyman gerekmez miydi?**” diyerek ticaret ahlâkına dikkatleri çekti. Anlaşılan o ki, satıcı kuru ve ıslak olan buğdayı ayırmadan satışa sunmak suretiyle insanları aldatmaktaydı. İnsanları aldatmak ise, Peygamberimizin sünnetinden ve yolundan uzaklaşmak demektir: “**Müslümanlar arasında aldatma olamaz! Bizi aldatan, bizden değildir!**”⁴

Doğruluk hayatın temel ilkesidir. Evrensel ahlâk anlayışında olduğu gibi, İslâm ahlâkında da doğruluk ve dürüstlük, insan onurunun ve sağlıklı bir toplum yapısının vazgeçilmez şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla doğruluk, Fertler arasında karşılıklı güveni sağlayan, toplumun huzur içinde devamını temin eden en önemli manevî değerlerden birisi doğruluktur

4. Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Ayetler

- أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿181﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿182﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿183﴾

Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.⁵

- رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿37﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿38﴾

Ticaretin de satımın da kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler; Anarlar ki, Allah kendilerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödüllendirsin, daha fazlasını da lütfundan versin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.⁶

5. Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Hadisler

- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ.”

⁴ Müslim, İmân, 164.

⁵ Şuarâ Suresi – 181-183

⁶ Nûr Suresi – 37-38

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Yalanı ve yalana göre hareket etmeyi terk etmeyenin yemeyi içmeyi bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur!”⁷

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ»

Ebû Saîd'el-Hudrî'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, sıddıklar (dosdoğru kimseler) ve şehitlerle beraberdir.”⁸

• عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرَقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتِ الْبَرَكََةُ مِنْ بَيْعِهِمَا.”

Hakîm b. Hizan'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrıldıkları sürece (alışverişi kabul edip etmeme konusunda) serbesttirler. Eğer dürüst davranırlar ve (malın kusurunu) açıkça söylerlerse, alışverişleri bereketlenir. Fakat kusuru gizler ve yalan söylerlerse, (yaptıkları) alışverişin bereketi gider.”⁹

• عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ: أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إِلَى الْمُصَلَّى، فَرَأَى النَّاسَ يَتَبَايَعُونَ فَقَالَ: “يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ” فَاسْتَجَابُوا لِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَرَفَعُوا أَعْنَاقَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ إِلَيْهِ، فَقَالَ: “إِنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فُجَّارًا، إِلَّا مَنْ اتَّقَى اللَّهَ وَبَرََّ وَصَدَقَ.”

İsmâil b. Ubeyd b. Rifâa'nın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, dedesi (Rifâa b. Râfi") Hz. Peygamber (sav) ile namazgâha gitmişti. Hz. Peygamber insanların alışveriş yaptıklarını gördü ve “Ey tüccar topluluğu!” diye seslendi. Onlar da Resûlullah'a karşılık verdiler. Başlarını kaldırıp gözlerini ona çevirdiler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: “Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar hâric, tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltileceklerdir.”¹⁰

6. Yararlanılabilecek Bazı Kaynaklar

- Kur'an-ı Kerim
- DİA Ticaret maddesi
- Hadislerle İslam, Ticaret Ahlâkı: Alırken de Satarken de Dürüst Olmak

⁷ Buhârî, Savm, 8

⁸ Tirmizî, Büyü', 4.

⁹ Ebû Dâvûd, Büyü', 51

¹⁰ Tirmizî, Büyü', 4